

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M23z
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Сорочан Юлія Валеріївна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МИСЛЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Психологія мислення: сутність, характеристика, види.....	7
1.2. Теоретичний аналіз проблеми розвитку та формування мислення в учнів молодших класів.....	15
1.3.Розвиток мислення у дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі навчальної діяльності.....	22
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	29
2.1. Методика дослідження мислення.....	29
2.2. Результати дослідження	40
2.3. Психолого-педагогічні умови розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями	57
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються системним порушенням пізнавальної діяльності, що виявляється у недорозвитку усіх пізнавальних психічних процесів, зокрема й мислення, яке є основним інструментом пізнання. Проблема розвитку мислення учнів з інтелектуальними порушеннями є актуальною, оскільки спрямована на розробку нових або удосконалення існуючих методів корекції його порушень у цієї категорії дітей.

Мислення як психічний процес та особливості його розвитку у дітей різного віку досліджували В. Возняк, О. Горбань, В. Карпенко, Л. Колток, О. Пометун, О. Рибчук, Н. Харченко та ін. У спеціальній психології та педагогіці різні питання розвитку та корекції порушень мислення у дітей з інтелектуальним порушеннями вивчали В. Войтюк, М. Матвєєва, В. Синьов, Н. Стадненко та ін.

На основі теоретичного дослідження проблеми розвитку мислення Ю. Шевченко визначила, що операції мислення (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування та ін.) у дітей з інтелектуальними порушеннями сформовані недостатньо та характеризуються певною своєрідністю. Зокрема, специфічною рисою мислення дітей з інтелектуальними порушеннями є некритичність, що проявляється у неадекватній оцінці результатів власної діяльності, ігноруванні помилок у роботі, а також у труднощах здійснювати самостійну оцінку своєї роботи [50].

Результати дослідження Н. Стадненко засвідчили, що аналіз у дітей з інтелектуальними порушеннями є бідним та безсистемним, і визначається труднощами осмислення деталей об'єктів та перешкоджає розумінню сприйнятого. Такі особливості розвитку аналізу призводять до недосконалості й операції синтезу, що проявляється у труднощах об'єднання виділених при аналізі частин в єдине ціле.

В. Синьов, М. Матвєєва, О. Хохліна зазначають, що операція порівняння також має свою своєрідність розвитку у дітей з інтелектуальними

порушеннями. Зокрема, діти виділяють малу кількість відмінностей, не вміють використовувати критерії для порівняння, порівнюють об'єкти за не відповідними ознаками тощо. Важче дітям визначити ознаки подібності, які часто також сприймаються ними як тотожності. Відмінності вони визначають краще, все ж значні труднощі при цьому відчують при порівнянні подібних предметів чи об'єктів між собою [40].

Найбільш недорозвиненими є операції абстрагування та узагальнення. Н. Стадненко визначила, що для дітей з інтелектуальними порушеннями домінуючим є ситуативний рівень узагальнення, що передбачає орієнтацію на ситуацію, а не на істотні ознаки. Труднощі абстрагування та узагальнення ускладнюють процес засвоєння знань, використання абстрактних понять; призводять до конкретності мислення [42].

Вивчення наукових праць вчених з визначеної проблеми обумовило вибір теми дослідження «Особливості розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями».

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у навчальній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури для визначення сутності мислення як психічного процесу та особливостей його розвитку у молодших школярів з нормотиповим розвитком та порушеннями інтелекту.

2. Розробити методику дослідження та критерії сформованості мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

3. Дослідити та визначити особливості розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

4. Розробити психолого-педагогічні умови розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – навчальна діяльність як чинник розвитку мислення учнів з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – розробити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у навчальній діяльності.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, систематизація та узагальнення теоретичних засад проблеми розвитку мислення в учнів з інтелектуальними порушеннями;

- *емпіричні:* констатувальний експеримент, спостереження, психодіагностичні тести для оцінки стану розвитку операцій та видів мислення молодших школярів (субтести методики Векслера), методика «Розрізні картинки», методика «Підбери фігуру до предмета», методика «Четвертий зайвий» та ін.

- *статистичні:* якісний та кількісний аналіз емпіричних результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

подальшого розвитку набуло вивчення специфіки розвитку мислення в учнів з інтелектуальними порушеннями;

розроблено методику оцінки актуального стану розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями; психолого-педагогічні умови розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

досліджено особливості розвитку мислення в учнів з інтелектуальними порушеннями;

Теоретичне значення роботи. Отримані результати здійсненого теоретичного дослідження специфіки розвитку мисленневих процесів у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є доповненням до теорії вивчення особливостей розвитку мислення дітей цієї категорії. Теоретичний аналіз вищезазначеної проблеми спрямований на систематизацію

основоположних та сучасних наукових досліджень специфіки розвитку мислення у дітей з інтелектуальними порушення з метою удосконалення навчальної, виховної та корекційно-розвиткової роботи з ними.

Практичне значення одержаних результатів полягає у дослідженні особливостей розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Отримані емпіричні результати дослідження можуть використовуватись у процесі вивчення психології дитини з інтелектуальними порушення здобувачами вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта, а також інших спеціальностей у процесі вивчення основ інклюзивної освіти. Також результати дослідження можуть використовуватись фахівцями освіти дітей з особливими освітніми потребами у процесі самоосвітньої діяльності з метою підвищення інклюзивної компетентності, зокрема щодо роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Дослідження проводилось на базі Комунального закладу «Прибузька спеціальна школа» Вінницької обласної ради та Комунального закладу «Вінницький ліцей №35» Вінницької області. Всього дослідженням було охоплено 45 респондентів, з яких 23 учні з інтелектуальними порушеннями 2-3-х класів та 22 учні з нормотиповим розвитком 2-го класу.

Апробація результатів дослідження була на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2023 навчальному році. За результатами дослідження було опубліковано статтю у збірнику студентських наукових праць.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 72 сторінки, з них – 66 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються системним порушенням пізнавальної діяльності, що виявляється у недорозвитку усіх пізнавальних психічних процесів, зокрема й мислення, яке є основним інструментом пізнання. Проблема розвитку мислення учнів з інтелектуальними порушеннями є актуальною, оскільки спрямована на розробку нових або удосконалення існуючих методів корекції його порушень у цієї категорії дітей.

Мислення як форма відображення оточуючої дійсності у взаємозв'язках та відношеннях є основним психічним пізнавальним процесом. Розвиток мислення в онтогенезі проходить низку етапів, які свідчать про появу різних його видів, від наочно-дійового до словесно-логічного. Різні види мислення в людини співіснують та можуть бути представлені в одній і тій же діяльності. Водночас залежно від характеру діяльності та мети, домінує той чи інший вид мислення. Власне за цими ознаками розрізняються різні види мислення.

Молодший шкільний вік пов'язаний передусім з навчальною діяльністю, що потребує пізнавальної активності та активізації пізнавальних психічних процесів, серед яких мислення відіграє провідну роль. У мисленнєвій діяльності дітей молодшого шкільного віку спостерігаються значні індивідуальні особливості, що виражаються в рівні розвитку операцій аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення, співвідношенні конкретно-наочних і наочно-образних компонентів до абстрактно-вербальних, гнучкості мислення. Узагальнення в процесі засвоєння знань і розумового розвитку учнів молодших класів є основою для розвитку конкретизації, тобто застосування результатів узагальнення в нових пізнавальних і практичних ситуаціях.

Теоретичний аналіз літератури засвідчив, що мислення дітей з інтелектуальними порушеннями має значний недорозвиток, що обумовлено наявністю первинного порушення. Операції мислення характеризується порушеннями розвитку, зокрема бідністю аналізу та як результат неповноцінністю синтезу, труднощами порівняння предметів, абстрагування та узагальнення. Серед основних властивостей мислення дітей з інтелектуальними

порушеннями є конкретність, некритичність, ситуативність, інертність та ін. Такі характеристики мислення обумовлюють недорозвиток всіх його видів, та головним чином абстрактного мислення, яке у цієї категорії дітей є значно недорозвиненим.

Метою констатувального експерименту було визначити особливості розвитку мислення в учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями. Було розроблено та обґрунтовано методiku оцінки сформованості мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, а також розроблено критеріальний інструментарій для характеристики мислення як психічного пізнавального процесу. У структурі мислення нами було виділено декілька компонентів, зважаючи на багатогранність досліджуваного феномену, зокрема: операційний, мотиваційно-пізнавальний, емоційно-критичний.

Дослідження проводилось на базі Комунального закладу «Прибузька спеціальна школа» Вінницької обласної ради та Комунального закладу «Вінницький ліцей №35» Вінницької області. Всього дослідженням було охоплено 45 респондентів, з яких 23 учні з інтелектуальними порушеннями 2-3х класів та 22 учні з нормотиповим розвитком 2-го класу.

За результатами дослідження високий рівень операційного компоненту властивий лише учням з нормотиповим розвитком (36,36%). Середній рівень операційного компоненту найбільше виявлено у групі молодших школярів з нормотиповим розвитком (63,64%) та в окремих учнів з інтелектуальними порушеннями (8,7%). Низький рівень операційного компоненту не діагностувався у молодших школярів з нормотиповим розвитком, натомість переважає в учнів з інтелектуальними порушеннями (91,3%).

Високий рівень мотиваційно-пізнавального компоненту виявлено лише у групі учнів з нормотиповим розвитком (40,9%). Середній рівень мотиваційно-пізнавального компоненту виявлено у 36,36% учнів з інтелектуальними порушеннями та 50% учнів з нормотиповим розвитком. Низький рівень мотиваційно-пізнавального компоненту мислення було виявлено у 63,64%

учнів з інтелектуальними порушеннями та у 9,1% учнів з нормотиповим розвитком.

У 40,9% молодших школярів з нормотиповим розвитком визначався високий рівень емоційно-критичного компонента мислення. Середній рівень емоційно-критичного компонента було виявлено у 39,13% учнів з інтелектуальними порушеннями та у 54,54% учнів з нормотиповим розвитком. Низький рівень визначено у 60,87% учнів з інтелектуальними порушеннями та у 4,34% з типовим розвитком.

Проведене дослідження особливостей розвитку мислення молодших школярів свідчить про значне відстанню у його розвитку в учнів з інтелектуальними порушеннями. Усі компоненти мислення у цих учнів виявляються недорозвиненими, що обумовлює пошук ефективних шляхів їх розвитку у процесі навчання.

На основі аналізу результатів констатувального експерименту та наукових праць вчених нами було розроблено психолого-педагогічні умови розвитку мислення учнів з інтелектуальними порушеннями, застосування яких позитивно впливає на розвиток мислення, зокрема: індивідуальний підхід до навчання; застосування наочних і практичних методів навчання; використання ігрових методів навчання; створення комфортного емоційного середовища під час навчання; реалізація корекційно-розвиткових цілей у процесі навчання; формування мотивації до навчання.

Отже, розроблені психолого-педагогічні умови сприяють розвитку мислення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання. Реалізація визначених умов передбачає творчий підхід педагога до вибору конкретних вправа, ігор, прийомів з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів. Запропоновані нами прийоми, методи, засоби є орієнтиром для здійснення роботи з розвитку мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіпова Є., Коваленко О. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності людини в межах сучасного інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 2. С. 34-38
2. Бондар В.І., Шапошнікова І.М. Філософія і логіка критичного мислення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2013. Вип. 41. С. 3-10.
3. Брунер Д. Розповідне і парадигматичне мислення. Теорія установки і актуальні проблеми психології. Тбілісі, 1990. 350 с.
4. Бусько Ю. В., Рудницька Н. Ю., Формування критичного мислення в учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій на уроках «Я досліджую світ». *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи*. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науковопрактичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В. Голубовська Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2022. С 66-69.
5. Ваганова Н.А. Сучасні дослідження розвитку мислення у дітей. *Психологічні проблеми мислення: матеріали XXI Всеукраїнської науковопрактичної конференції, 27 травня 2021 року* / за ред. В.О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 17-24
6. Вембер В. Розвиток мислення учнів у процесі навчання курсу «Сходінки до інформатики». *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2013. № 4. С. 17-23.
7. Войтюк І.В. Корекція мислення дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями засобами нетрадиційної зображувальної діяльності : дис...канд. пед..наук. 13.00.03 Корекційна педагогіка. Київ, 2020. 330 с.
8. Войтюк І.В. Проблема корекції мислення розумово відсталих дітей у психологічно-педагогічній літературі. *Науковий часопис НПУ імені*

М.П.Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. Вип. 21. С. 347-351.

9. Волошин С.М. Психолого-педагогічні основи розвитку мислення у молодших школярів: теоретичний аналіз. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 363-366. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_12_86

10. Гаврилов О.В. Психолого–педагогічна характеристика легкої, помірної, тяжкої та глибокої розумової відсталості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 11. С. 124-136.

11. Глінченко І. Інструменти розвитку критичного мислення учнів на уроках мистецтва в закладах загальної середньої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2024. № 1. С. 122-132.

12. Горішна, Н., Майчук, О. Порушення інтелектуального розвитку у дітей: підходи до діагностики. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, No. 4. pp. 528-539. DOI: 10.25128/2520-6230.21.4.9

13. Готовність дитини до навчання / упоряд. С. Максименко, К.Максименко, О. Главник. К.: Мікрос-СВС, 2003.

14. Данилюк С.А. Розвиток критичного мислення молодших школярів в умовах інтерактивного навчання. *Початкова освіта (Шкільний світ)*. 2009. № 5/7. С. 63–66.

15. Дорожко І.І., Туріщева Л.В., Малихіна О.Є. Розвиток мислення у молодших школярів із зпр за допомогою конструктора Lego. *Електронний збірник наукових праць ЗОІППО*. 2021. № 1(43). <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/598db9c8-0f75-4b44-bc67-4a66e7752ae3/content>

16. Єременко І. Г. Основи спеціальної дидактики. Київ : Рад. школа, 1986. 200 с.

17. Закаблуківська О., Лупійко Л. Особливості розвитку мислення молодших школярів. *Збірник наукових праць SCIENTIA*, Грудень 2021. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/16668>

18. Іванюта О.В. Взаємозв'язок різних видів мислення як психологічна проблема. *Психологія: реальність і перспективи*. 2018. Вип. 10. С. 64-71.

19. Казачінер О., Бойчук Ю. Методики комплексної оцінки розвитку дітей молодшого шкільного віку. *Věda a perspektivy. Ser.: "Pedagogika"*. Praha : Vědecké perspektivy, 2021. №3 (3). Р. 9-102.

20. Калюжка Н. Формування логічного мислення здобувачів початкової освіти у процесі розв'язування математичних задач. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Vol. 2. No. 1. Р. 1-21. doi: 10.46299/j.isjel.20230201.01.

21. Карпенко В.В. Психологія мислення: феноменологія, процес і детермінанти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 32-42.
<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1254/1/1-2013kvvpid.pdf>.

22. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : посібник / Т. Жук, Т. Ілляшенко, І. Луценко [та ін.]; за ред. А. Г. Обухівської. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 247 с.

23. Костюк М.І., Мазур Н.В. Психологія мислення. *Education and science of today: intersectoral issues and development of science*. 2021. Vol. 1. Р. 77-79.
<file:///C:/Users/user/Downloads/15730-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-27078-1-10-20211108.pdf>

24. Коштур Я. Є. Характеристика психофізичного розвитку розумово відсталих підлітків. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2008. № 3. С. 99-101.

25. Кустов А.В. Мислення: психологічні, психопатологічні та психотерапевтичні аспекти: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 324 с.

26. Лисянська Т. Типи мислення як дії у процесі формування знань. *Psychological journal*. 2020. Vol. 6. Р. 75-83.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1376579.pdf>

27. Ліба О.М., Яцишин Г.Я. Розвиток логічного мислення молодших школярів. *Проблеми професійного становлення особистості : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Мукачєво, 17-18 травня 2018 р.) / гол. ред. Т.Д. Щербан. Мукачєво : МДУ, 2018. С.29-30.

28. Луценко С., Шанскова Т. Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи*. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В.Голубовська – Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2022. С 42-45.

29. Мазяр О. Нерівномірність мислення: концептуальні положення проблеми. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. № 1. С. 23-27.

30. Мамічева О.В. Діагностика та корекція порушень психофізичного розвитку дітей: навчально-методичний посібник зі спеціальної психології. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. 256 с.

31. Миронова С., Чопік О. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-е видання, перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.

32. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>

33. Павленко В.В. Особливості розвитку креативного мислення школярів. *Креативна педагогіка*. 2015. Вип. 10. С. 103-109.

34. Перепелюх Т.Д. Розвиток мислення молодшого школяра. <https://salo.li/7B030Ab>

35. Пометун О.І. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 144 с.

36. Пометун О.І, Ремех Т.О. Розвиток критичного мислення учнів як завдання вчителя початкової школи. *Електронний збірник наукових праць ЗОШПО*. 2020. № 1(38). <https://salo.li/ccd3084>.

37. Розіна І.В., Іванова Х. Порівняльний аналіз особливостей розвитку мислення у молодших школярів з нормою та патологією розвитку. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/53.pdf

38. Русанова К.А. Особливості прояву типів мислення у представників різних напрямків хореографічної діяльності. *Наука і освіта*. 2016. № 9. С. 124-129. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/9_2016/22.pdf

39. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I. 238 с.

40. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини: підручник. К.: Знання, 2008. 217с.

41. Стадненко Н.М., Ілляшенко Т.Д., Борщевська Л.В., Обухівська А.Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та страших дошкільників. Кам'янець- Подільський: Вид-во: «Абетка», 1998. 144 с.

42. Стадненко Н.М., Матвеева М.П., Обухівська А.Г. нариси олігофренопсихології / за заг. ред.. Н.М.Стадненко. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет: інформаціо-видавничий відділ, 2002. 200 с.

43. Суровцева Р. Педагогічні умови формування критичного мислення молодших школярів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. праць. Слов'янськ, 2009. Вип. XLIV. С. 130-137.

44. Тамбовська Х.В. Розвиток критичного мислення як засіб формування інтелектуальної культури учнів. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С.426-428.

45. Тарасова В.В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту: навчальнометодичний посібник. Харків : 2017. 125 с.

46. Тарасова В.В. Основоположні підходи до вивчення пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей.

<http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/134/1/Tarasova%20tz3.pdf>

47. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; Наук. ред., передм. О.І. Пометун. Київ: Видво «Плеяди», 2006. 220 с.

48. Фалько Н.М. Психологічні засади розвитку мислення молодших школярів. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 13. С. 554-564.

49. Фера С.В., Єроніна О.М. Формування абстрактного мислення у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.*: зб. тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 січня 2020 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. Ч. 2. С. 35-38. <http://surl.li/jzipnx>

50. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 3С. 36-52.

51. Яковенко О.В. Інтелект та мислення. Психологічний практикум: методичний посібник. Київ: ТОВ «НВП ІНТЕРСЕРВІС», 2017. Ч. 1. 48 с.

52. Яковлева С.Д. Роль емоційно-вольової організації в корекційнонавчальному процесі розумово відсталих дітей. <file:///C:/Users/user/Downloads/907-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1574-1-10-20190418.pdf>

53. Яновська Т.А. Вплив інтегрованого навчання на розвиток мислення учнів початкових класів. *Психологія на перетині тисячоліть: збірник наукових праць учасників п'ятих Костюківських читань*: В 3 т. Київ: Гнозис, 1998. Т. 3. С. 600-608.